

AZINLIKLARIN TEMSİLİ

Asis. Dr. Servet ARMAĞAN

PLÂN

Giriş

A — Çoğunluk Sisteminin Mahzurları

B — Azınlıkların temsiline imkân veren sistemler

1 — Hudutlu Oy Sistemi

2 — Oyların Birikimi Sistemi

3 — Oyların Farklı Değerlendirilmesi Sistemi

4 — Devredilemeyen Tek Oy Sistemi

Bibliyografya

GİRİŞ

Seçim sistemleri ile bir memleketin siyasi rejiminin tatbikati arasındaki yakın ilgi izaha mühtaç olmayan bir husustur. Yalnız şu kadarını söyleyelim ki, son zamanlarda bazı Devletlerdeki rejimlerin muvaffak olmasının sebepleri arasında veya en başta, o devlette tatbik edilmekte olan seçim sistemi sayılmaktadır.

Diğer taraftan, dünyadaki seçim sistemlerinin tatbikatı bakımından daha çok iki sistem etrafında kümelenme müşahede edilmektedir. Yani bir tarafta Nisbî Temsil Sistemini kabul etmiş devletler ; diğer tarafta da Çoğunluk Sistemini esas alan devletler. Nisbî Temsil Sistemi çok değişik alt çeşitlere ayrılmasına rağmen, çoğunluk sistemi daha az çeşide sahiptir. Üstelik Çoğunluk Sisteminin seçimlerde tatbik edilen çeşidi hemen her zaman «**Basit Çoğunluk**» sistemidir. Çoğunluk Sisteminin diğer iki çeşidi (Mutlak ve Mevsuf Çoğunluk) tatbikata pek intikal etmemiştir.

Her fikir ve kanaate seçimlerde mümkün mertebe kazanma şansı verilmesini isteyenler, Nisbî Temsil Sistemine sarılmışlar ; bu sistemin Çoğunluk Sisteminden daha âdil olduğunu ileri sürmüşlerdir. Gerçi Nisbî Temsil Sistemi de başka bakımlardan mahzurlar doğurmaktadır. Ancak bizim burada üzerinde durmak istediğimiz nokta bu değildir.

Takdim ettiğimiz bu kısa etüdde, Çoğunluk Sistemine bağlı ve Nisbî Temsil taraftarlarının itirazlarını ortadan kaldıracak olan bazı sistemlerin esasları ele alınmıştır. Bu sistemler her zaman her yerde tatbik edilen, daha doğrusu sık görülen sistemler değildir. Ancak daima tatbik edilmeğe elverişlidirler.

Bu sistemlerin «**Azınlıkların Temsili**» diye adlandırılmasının sebebi, Çoğunluk Sisteminin tatbik edildiği yerlerde, az bir rey farkı ile bir tek seçim bölgesinde veya tüm ülkede seçimi kaybeden «**azınlık partileri**» nin seçilebilme şansını arttırdığı içindir. Aşağıda da görüleceği üzere, bu sistemlerden herhangi biri Çoğunluk Sisteminin tatbik edildiği bir seçimde, küçük partilere sandalye kazandırma imkânı vermektedir.

Bu sistemler ile Çoğunluk Sistemi arasındaki sıkı münasebet sebebiyle, herşeyden önce Çoğunluk Sisteminin mahzurlarını kısaca görmekte fayda vardır.

A — Çoğunluk Sisteminin Mahzurları :

Bu sistemin mahzurları kısaca şöyle özetlenebilir :

a) Bu sistem âdil değildir.

Seçim çevre olarak yapılmaktadır. Bütün memleketteki seçim neticeleri, teker teker (münferit) seçim çevrelerindeki neticeler ile bir arada kabul edilmektedir. Bir parti bütün bir memleket nazara alındığı takdirde, elde ettiği rey sayısına göre kazanması gerektiği halde, sırf münferit seçim çevrelerinde az bir fark sebebiyle kazanmamaktadır. Kaybeden partiler ; aldıkları oy sayısı, bir milletvekilliği kazanmak için gerekli olan sayıya kâfi gelmediği için değil, içinde çoğunluk sistemi tatbik edilen çevrenin oylarına yetişemediği için kazanmamaktadır (1).

b) Bu sistemde gerekli nisap, meselâ mutlak çoğunluk elde edilemediği takdirde ikinci bir tura ihtiyaç hissedilmektedir.

Mutlak Çoğunluk Sisteminde, ilk seçimle ikinci tur arasındaki müddet zarfında partiler ve adaylar arasında pazarlık yapılmaktadır. Bazı adaylar menfaat mukabilinde diğerleri lehine daylıktan feragat etmektedirler. Bu şekilde entrikalara meydan verdiği için bu sistem mahzurludur (2).

c) Bu sistemde seçilenlerin temsil kuvvetleri, yani seçilmelerini temin eden oy miktarı da eşit olmamaktadır.

Seçime iştirak eden partiler milletvekilliklerini farklı olarak kazanmaktadırlar.

(1) NAWIASKY, 237.

(2) BAŞGİL, 23. Ayrıca Bkz. JELLINEK, 219 ; KIPP, 310 - 311 ; NAWIASKY, 238.

d) Basit çoğunluk sistemi iki parti sistemini takviye etmektedir.

Bu sistemin tatbik edildiği memleketlerde 3. bir parti güçlkle gelişebilir. Tek parti iktidara geçeceğinden, bu parti parlâmentodaki mutlak çoğunluğa sahip olduğundan, doktrin ve programını tahakkuk ettirmek bakımından; iktidardaki parti şayet rigide (katı) Anayasalı bir memleket bahis konusu ise, mecliste temin ettiği çoğunluğa göre bazı ahvalde ; yatkın Anayasalı bir memleket bahis konusu ise, her zaman, Anayasa tadilâtı da dahil, duruma tam mânası ile hâkimdir (3).

Ayrıca iki partili sistemde genel olarak parti liderleri grubunun kabinede yer alması dolayısıyla icra kuvveti üstünlük kazanır. İngiliz müellifi Ramsay MUIR, iki parti sistemini, kabine diktatörlüğünün kaynağı olarak vasıflandırmıştır (4).

Acaba çoğunluk sisteminin faydalarını yerinde bırakıp, mahzurlarını ortadan kaldırmak mümkündür? Hemen söyliyelim ki, tam mânası ile hayır. Çünkü bir defa çoğunluk sisteminin bütün mahzurlarını ortadan kaldırmak sistemin mekanizması icabı düşünülemez. Meselâ azınlıkta kalan reylerin heba olmasına tam mânası ile mani olmak mümkün değildir. Çünkü bu sistemin mantığında, az bir farkla da olsa çoğunluğu azınlığa hâkim kılmak fikri vardır. Azınlık ne kadar büyük olursa olsun, çoğunluğa feda edilir.

Diğer taraftan, bu sistemin bütün mahzurlarını ortadan kaldırmak bizi «Nisbî Temsil» sistemine götürür ; ortada çoğunluk sistemi diye bir şey kalmaz. O halde yapılacak iş şudur: Çoğunluk sisteminin mahzurlarını mümkün merteye yok etmeye çalışmak. İşte bu çalışmalar neticesinde meydana gelen sistemlerin ismine «Azınlıkların Temsili Sistemleri» ismi verilmektedir.

Demek ki, Azınlıkların Temsili (Minoritaetenvertretung) Çoğunluk sistemi ile Nisbî Temsil Sistemi arasında yer alan bir sistem-

(3) ARMAOĞLU, 62. Ayrıca bkz. ESCHENBURG, 214.

(4) PAYASLIOĞLU, Siyasî Partiler, Ankara, 1952, sh. 54'den naklen.

dir. Çünkü çoğunluk sisteminde çoğunluğu sağlayamayan reyler kaybolmaktadır. Nisbî Temsilde ise, her parti aldığı rey nispetinde temsilci çıkarmaktadır. O halde burada çoğunluğu sağlayamayarak azınlıkta kalan partilere, rey kayıpları ile mütenasip olmamakla beraber, bir miktar temsilci çıkarmak imkânının verilmesi söz konusudur.

Bu arada şunu da söyleyelim ki, bu sistemler azınlıklara muhakkak surette temsilci sağlamak imkânı vermez. Yâni azınlıkta kalan partiler, şimdi belirteceğimiz sistemlerden her halukârda istifade edecekler diye bir kayıt yoktur. «Bu sistemlerin neticeleri umumiyetle oyların dağılışı şekline bağlı olduğundan her seçim çevresinde aynı olmayıp tesadüfidir. Bu bakımdan bunlara amprik sistemler denilmektedir» (5).

Vereceğimiz misallerle bu sistemler daha iyi anlaşılacağından giriş mahiyetindeki bu izahatımızı burada kesiyoruz. Şimdi bu sistemlerden bazılarını göreceğiz (5 bis).

1 — HUDUTLU OY SİSTEMİ

(System der beschraenkten Stimmgebung)

Bu sistemde hiç bir seçmen, o çevrenin çıkaracağı milletvekilliklerinin hepsini oy pusulasına yazamaz. Bilâkis kanunda gösterilen sayıda isim yazabilir (6). Meselâ o çevrenin çıkaracağı milletvekili sayısı 5 ise, ancak 3 adaya oy verebilir. Yani her oy pusulası en çok 3 isim ihtiva edebilir (7). Bu nisbet değişebilir. Seçim kanunları bunların ne kadar olabileceğini gösterirler. Meselâ $\frac{3}{4}$ (yani 4 milletvekili seçilecektir, fakat seçmen ancak 3 üne oy verebilir), $\frac{4}{5}$, $\frac{8}{12}$ v.s. olabilir. Demek miktar arttıkça oy verilebilecek sayı da artmaktadır. Fakat bu sayı 3 den aşağı düşmez. Seçmen en az 3 adaya oy

(5) ARMAOĞLU, 64 ; JELLINEK, 226.

(5 bis) Diğer bazı sistemler için. Ayrıca bkz. ARMAOĞLU, 69 ve müt.

(6) SEIDLER, 114.

(7) KIPP, 312.

verebilecektir (8). Bu da her halde şu düşünceye dayanır ki, bu sistem, az bir fark ile bütün milletvekilliklerinin (8, 10, 20, ilâh...) bir partiye geçmesine mani olmak için ortaya atıldığına göre, 3 milletvekilliği az olduğu için, bu mahzur ortadan kalkmış olmaktadır. Artık 3 milletvekilliğini de çoğunluğu sağlayan bir partinin alması büyük bir mahzur değildir. O sebeple seçmenler en az 3 adayı oy pusulasına yazabilecekler, miktar bundan aşağıya inmeyecektir.

Bu sistemin faydası, bütün milletvekilliklerinin tek bir partiden çıkmasına mâni olmasıdır. Meselâ 5 milletvekilliğinden ancak 3 isim yazılabileceğine göre, çoğunluğu alan parti de en çok 3 sandalye kazanabilecektir. Geriye kalan 2 sandalye ise en yüksek oy alan partilere dağıtılır. Diğer partiler ise bir şey alamazlar (9).

Fakat bu sistemin aksak tarafı şudur ki, azınlığa tasarladığı sandalyeleri kazanmayı garanti etmez. Çünkü bir çok partilerin seçim çevrelerinde, sistem, yalnız birisinin, o da en kuvvetlisinin bir temsilci kazanmasını sağlar. Bu sağlama ise, o azınlık partisinin düşündüğü derecede değil de, tesadüfidir. Bu duruma göre kazanılacak sandalye sayısı sırf tesadüfî oluyor (10).

Bu sistem, 1854 yılında JOHN RUSSEL tarafından İngiltere Parlamentosuna arzedilmiştir. 1867 Reform Kanunu ile de uygulanmıştır (11). 1867 ile 1884 tarihleri arasında İngiltere'de 13 seçim çevresinde, 1875 - 1888 arasında Brezilya'da, 1882 - 1891 arasında İTALYA'da uygulanmıştır (12). Ayrıca İspanya, Portekiz, bazı İsviçre kantonlarında, Kuzey Amerika Devletlerinde, 1907'den sonra da mahdut ölçüde Avusturya'da tatbik edilmiştir (13).

Azınlıkların temsili sistemlerinden birincisini izah etmeğe çalıştık. Şimdi diğer sistemleri görelim :

(8) JELLINEK, 225 ; STIER - SOMLO, 111 ; KIPP, 312.

(9) KIPP, 312.

(10) JELLINEK, 225 ; STIER - SOMLO, 111 ; SEIDLER, 114.

(11) SEIDLER, 114.

(12) JELLINEK, 225, JELLINEK bu sistemin 1892'den beri Brezilya'da yeniden tatbikine başladığı ve İspanya'da da 4.9.1884 tarihli kanunla halen tatbik edildiğini söylemektedir (sh. 225).

(13) SEIDLER, 114.

2 — OYLARIN BİRİKİMİ SİSTEMİ (System der Stimmenhaefung) :

Burada seçmen iki şekilde hareket eder. Ya oyunu bütün adaylara verir, ya da bir adaya o çevrenin milletvekilliği sayısı kadar (defa) oy verir. Bir misal verelim : Çevrenin çıkaracağı milletvekili sayısı yine 5 olsun. Seçmen, pusulasına ister 5 adayın ismini yazar (Şekil : 1), isterse bir adayın ismini 5 defa yazar (Şekil : 2).

AHMET
MEHMET
ALİ
VELİ
HASAN

(Şekil : 1)

AHMET
AHMET
AHMET
AHMET
AHMET

(Şekil : 2)

Seçim neticesinde reylerin çoğunluğunu alan parti kazanır. Azınlıkta kalan parti ise, bu sistem vasıtası ile en azından 1 milletvekili çıkaracaktır. Çünkü birkaç defa rey alabilmektedir (14).

Bu sistemin faydası azınlıklara da kazanma şansı vermesindedir (15).

Bu sistem, disiplinli bir azınlık gerekli çoğunluğu sağlamak sureti ile, bütün sandalyeleri alabileceği için, çoğunluğa bir garanti sağlamaz (16). Partilerin kuvvetleri ile orantılı olmayacak derecede kazanması mümkündür. Bir parti kuvvetini, bir veya birkaç adaya yığarsa, gerçek kuvvetinden daha kuvvetli temsil edilmiş olur. Yok eğer reylerini birden çok adaylarına dağıtırsa, hiç bir milletvekilliği kazanamıyarak elimine olabilir (17). Özellikle kuvvetlerini olduğundan fazla tahmin eden partiler oylarını dar bir sahada birleştirirlerse azınlık karşısında yenilebilirler. Buna mukabil kuvvetlerini fazla tahmin eder ve geniş bir kullanım sahasında birleştirirlerse, kuvvetlerinin üstünde mebusluk kazanabilirler (18).

(14) KIPP, 312 ; STIER - SOMLO, 112 ; JELLINEK, 225.

(15) Örnek için bkz. KIPP, 312, 313.

(16) JELLINEK, 226.

(17) STIER - SOMLO, 112.

(18) SEIDLER, 114.

Bu sistem 1852 yılında James Gart Marshall tarafından teklif edilmiş ve 1853 yılında Kap Kolonisinde ikinci meclis üyeliğinin seçiminde kullanılmıştır. 1856 da Honduras'ın Bay adaları serbest Kolonilerinde görülmüştür. Şili'de Conservadora Komisyonu seçiminde kullanıldığı gibi, 1876 da İngiltere'de Ana Terbiye hakkındaki Kanunun 29. maddesi ile Okul Kurullarının seçiminde de kullanılmıştır (19).

Çok az sahada uygulanan bu sistemle hudutlu oy sisteminin kombine edilmesi nazari olarak düşünülse bile, pratikte gerçekleştirileceği kabul edilmemektedir (20).

3 — OYLARIN FARKLI DEĞERLENDİRİLMESİ SİSTEMİ (System der verschiedenen Stimmbewertung) :

Bu sistemi de bir örnek ile anlatalım. Bir seçim çevresinde 4 milletvekili seçilecektir. Her oy pusulası 4 isim ihtiva edebilir. Verilen her oy pusulasında ilk sırada yer alana bir oy, ikincisine yarım, üçüncüsüne 1/3 oy yazılır. Yani sıraya göre 1, 1/2, 1/3, 1/4 olarak değerlendirilir ve neticede çok oy alan seçilmiş olur (21).

JELLINEK, başka bir isim altında fakat buna çok benzeyen bir sistemden bahsetmektedir :: **System der Rangordnungsziffer = Müterakki Oy Sistemi** diyebileceğimiz bu sistemde her seçmen, seçilecek aday sayısından fazlası için oyunu kullanır. Fakat oyu, ilk yazdığı isim için 1 sayılır. 2. olarak işaretlediği için 1/2, 3. işaretlediği için 1/3, ilâh, oy sayılır (22).

Bu sistemde azınlık partisinin bir adayının kazanması mümkündür (23).

4 — DEVREDİLEMEYEN TEK OY SİSTEMİ (System der Einzelstimmabgabe ohne Übertragung)

Brezilya'da 24.12.1891 tarihli Anayasanın 28. md. si ve 25.1.1892

(19) STIER - SOMLO, 112 ; JELLINEK, 226. JELLINEK ayrıca 2.7.1870 tarihli Anayasası ile (IV. md., 7, 8. kısım) ILLİONIS'de Temsilciler Meclisi için tatbik edildiğini kaydetmektedir (sh. 226).

(20) SEIDLER, 114.

(21) KIPP, 313.

(22) JELLINEK, 226.

(23) KIPP, 313. Bu sistem için ayrıca bkz. ARMAOĞLU, 87 - 88.

tarihli kanununun 30. md. si ile Senato seçiminde tatbik edilmiştir (24). Aynı şekilde 13.10.1879 tarihli Anayasanın 54. md. si ile Hamburg Vatandaşlar Meclisi seçimi için yapılan seçimde tatbik edilmiştir (25).

Bu sistemde çoğunluk bir adaya, azınlık ise birçok adaya oy verirse azınlık büyük bir kazanç temin edebilir. Diğer sistemlerde olduğu gibi, bunda da, kuvvetlerini iyi hesap edebilen ve kuvvetli bir disipline sahip partiler büyük sayıda sandalye kazanabilirler (26).

Netice olarak belirtelim ki, bütün bu teşebbüsler, azınlığa da temsil hakkı vermek içindir. Fakat bunların çok az tesiri olduğunu söyleyebiliriz. Hiç biri mutlak olarak Halk Temsilciliği (Parlamento) sandalyelerini tam âdil olarak bölememektedirler (27).

- (24) JELLINEK, 226, 6. no.'lu not.
 (25) İbid., 226, 7 no.'lu not.
 (26) İbid., 226.
 (27) KIPP, 313 ; JELLINEK, 225.

B İ B L İ Y O Ğ R A F Y A

ARMAOĞLU FAHİR : Seçim Sistemleri, Ankara, 1953.

BAŞGİL Ali Fuat : Türkiye Siyasî Rejimi ve Anayasa Müesseseleri, şapografik ders takrirleri, 2. Kitap, 1960.

ESCHENBURG Theodor : Staat und Gesellschaft in Deutschland, Stuttgart, 1962.

JELLINEK Georg : Ausgewaehlte Schriften und Reden, zweiter Bd. Berlin, 1911.

KIPP H. : Staatslehre, 2. verbesserte Auf. Köln, 1949.

NAWIASKY Hans : Allgemeine Staatslehre, 2. Teil, bd. 1, Zürich, Köln, 1952.

SEIDLER Gustav : Grundzüge des Allgemeinen Staatsrechtes, Berlin und Wien, 1929.

STIER - SOMLO : Von Parlamentarischen Wahlen in den Kulturstaaen der Welt, Berlin, 1918.